

KLAUS MÜLLER-WILLE

FILOLOGI OCH MEDIETEORI SOM KULTURVETENSKAP

Skandinavistiken i Schweiz

Ett litet stort ämne. Skandinavistik i utlandet

När man undervisar och forskar i ett ämne som nordisk filologi eller skandinavistik i utlandet konfronteras man ofta med två fundamentalt motstridiga krav som hänger ihop med ämnets status utanför och inom de nordiska länderna. I den lokala omgivningen uppfattas ämnet oftast som litet och kuriöst. Där förväntas en skandinavist kunna undervisa i danska, norska, svenska och – om möjligt – också i isländska och färöiska ämnen. Sålunda förväntas man också vara kapabel att prata och skriva om hela den skandinaviska kanon från Ludvig Holberg till Sara Stridsberg samt om alla möjliga aktuella populärkulturella fenomen. I Skandinavien däremot anses ett sådant brett perspektiv oftast vara oseriöst eftersom man där är van vid en högst specialiserad forskning som koncentreras på specifika tematiska och teoretiska problem och som mestadels förblir inom ramen för de etablerade nationalfilologiska traditionerna.

Det skisserade bredare perspektivet är i hög grad kännetecknande för undervisningen på vårt institut i Zürich och Basel. Där är vi två professorer som står för undervisningen för hela den skandinaviska litteraturhistoriska utvecklingen från medeltiden till samtidslitteraturen. Eftersom våra studerande väljer att läsa olika skandinaviska språk, brukar vi erbjuda kurser som försöker att belysa ett ämne från ett någorlunda konsekvent komparativt nordiskt perspektiv. Detta perspektiv präglar också den utgåva av *Skandinavische Literaturgeschichte* som koordinerades i Zürich av Jürg Glauser. Boken som gavs ut 2006 och i ny utgåva 2016 kan numera betecknas som ett slags standardverk för den tyskspråkiga skandinavistiken.

Medan detta breda perspektiv nog är kännetecknande för de flesta skandinaviska institutioner i utlandet skapas den mer konkreta forskningsprofilen i Zürich och Basel i högre grad av de lokala forskningsnätverk som ämnet ingår i. Detta gäller framför

allt för den starka medieteoretiska tradition som etablerats omkring forskningen om 'skrivandets genealogi' och 'bildteori' i Basel och omkring den 'historiska mediologin' i Zürich. I och med vår medverkan i dessa och motsvarande metodiskt-teoretiskt profilerade nätverk hoppas vi också kunna bidra till en slags förmedling mellan den litteraturteoretiska diskussionen i de tyskspråkiga och de skandinavisktalande länderna.

Filologi, medieteori och kulturhistoria

Vår specifika forskningsprofil kännetecknas av försöket att kombinera traditionella filologiska perspektiv med aktuella medieteoretiska och kulturhistoriska problemställningar. Utgångspunkten för alla våra forskningsprojekt består i en granskning av tillgängliga källor som åtföljs av noggranna manuskript- och/eller bokhistoriska observationer. Centralt för vår självförståelse är att detta filologiska intresse inte är ett självändamål utan att det förknippas på ett produktivt sätt med andra litteraturvetenskapliga och kulturhistoriska perspektiv. Sålunda intresserar vi oss till exempel för frågan, om och i vilken mån de klassiska narratologiska kategorierna bör historiseras och om och i vilken mån själva textens materialitet kan bidra till att skärpa vår förståelse av berättandets historiska ramar. Medan förhållandet mellan materialitet och berättarteori tillhör de mer öppna frågor som vi försöker förhålla oss till förfogar vi även över en viss erfarenhet när det kommer till frågan om och i vilken mån uppmärksamheten för texters medialitet kan utnyttjas för att utveckla kulturhistoriska resonemang. Sålunda har förhållandet mellan textens materialitet och olika former av kulturella minnesprocesser diskuterats i flera forskningsprojekt på vårt institut (ett bra exempel är tvåbandsvolymen *Handbook of Pre-Modern Nordic Memory Studies* som gavs ut av Jürg Glauser, Pernille Hermann och Stephen A. Mitchell 2018). Även förhållandet mellan skrivandets och bokproduktionens villkor och upprättandet av olika vetenskapliga system har dryftats i flera publikationer som givits ut i vår skriftserie *Beiträge zur Nordischen Philologie*. Till exempel har Simone Ochsner Goldschmidt undersökt förhållandet mellan bokgestaltning och topografiska beskrivningar i Erik Pontoppidans *Norges naturlige Historie* (1752/53). Jag själv har försökt att belysa Carl Jonas Almqvists sena amerikanska manuskript som utgår från växelrelationen mellan den utpräglat encyklopediska vetenskapsproduktion som sker i Herr Hugos fiktiva akademi och de arkiv- och skriftteoretiska resonemang som ingår i denna akademis *protokoll*.

Konkreta forskningsprojekt: Barnbokens materialitet, den tidiga skandinaviska romanen och bokens estetik

Även de konkreta forskningsprojekt som genomförts och som fortfarande bedrivs på vårt institut under de senaste åren kretsar kring växelrelationen mellan materialitets-teoretiska och litteraturvetenskapliga resonemang. Detta gäller i synnerhet för projektet "Poetik des Materiellen. Neuerfindungen des Buchmediums in der 'Kinderliteratur'" som realiserades i samarbete med det schweiziska institutet för barn- och ungdomslitteratur och institutet för populärlitteratur (www.pdm.uzh.ch). Hela projektet kretsade kring den initiala hypotesen att barnbokens specifika materialitet kan utnyttjas för lästeoretiska resonemang eftersom läsinläringen oftast är nära förknippad med den sinnliga erfarenheten av barnbäckers iögonfallande visuella och haptiska kännetecken.

Teoretiskt-metodiskt inspirerades detta arbete av Walter Benjamins barnboksteoretiska resonemang, Jerome McGanns och D.F. McKenzies bokhistoriska observationer och den aktuella tyska medieteorin från Friedrich Kittler över Hans Ulrich Gumbrecht till Dieter Mersch. De fyra monografier som skrevs inom ramen för detta projekt kretsar kring HC Andersens bokteoretiska äventyr (Klaus Müller-Wille), lässcener i Elsa Beskows bilderböcker (Petra Bäni), Tove Janssons självmedvetna bokproduktion (Katharina Hubli) och Lewis Carolls Alice-maskiner (Christine Lötscher).

Ett av våra aktuella forskningsämnen ägnas åt den tidiga skandinaviska prosalitteraturen (<https://www.ds.uzh.ch/de/projekte/romanhaftwerden.html>). I motsats till tidigare studier kring den tidiga svenska och danska romanen ämnar vi att belysa hela den skandinaviska utvecklingen ur ett komparativt perspektiv som framför allt ska bidra till att relatera den säregna isländska textproduktionen till den fastlands-skandinaviska utvecklingen. Vi menar att detta komparativa perspektiv i synnerhet är spännande när det gäller 1700-talet – även om den litteraturhistoriska och den mediala situationen på Island skiljer sig markant från de i de andra nordiska länderna. Medan den handskriftliga överföringen av medeltida sagor fortgår sida vid sida med översättningen av aktuella europeiska romaner uppstår nya märkliga prosaformer som påminner om äldre sagor men som samtidigt bär på flera moderna kännetecken. Vi menar att det är mer givande att jämföra den säregna utvecklingen av prosalitteraturen i Danmark, Norge och Sverige med dessa unika förhållanden på Island än att hänvisa till den allmänt kända utvecklingen av den borgerliga romanen i Frankrike och England. Förhållandet till den isländska utvecklingen hjälper till att belysa de väldigt specifika litteraturhistoriska och mediala villkor som kännetecknar situationen i Danmark, Norge och Sverige. Den hjälper också till att accentuera den öppenhet och dynamik som kännetecknar 1700-talsprosans utveckling i Skandinavien som man riskerar att underskatta om man enbart observerar den skandinaviska utvecklingen i ljuset av välkända europeiska mönster. Vi brukar använda oss av Michail Bachtins begrepp 'novelization' i stället för 'novel' för att betona denna öppenhet. I projektet, som jag leder tillsammans med Lena Rohrbach, ingår tre doktorander med bakgrund i isländsk (Madita Knöpfle), dansk (Timon von Mentlen) och svensk litteratur (Patrizia Huber).

Ytterligare ett projekt, som nu är under uppstart hos oss, kretsar kring materialitets-teoretiska problem som i detta fall kommer att sättas i relation till konstfilosofiska frågor. Projektet kommer att ägna sig åt konstnärsböcker som utvecklar en säregen estetisk spekulation där själva bokens gestaltning bidrar till den teoretiska argumentationen. Som exempel tjänar den danska konstnären Asger Jorns teoretisk-praktiska spekulativa bokproduktion.

Från Johan Krook till Madame Nielsen. Edition, översättning och kulturförmedling

Till den internationella skandinavistikens traditionella profil på UZH hör, vid sidan av undervisning och forskning, också kultur- och litteraturförmedling. Detta gäller i synnerhet för förmedlingen av den skandinaviska samtidslitteraturen. Under årens gång har många nordiska författare från Astrid Lindgren till Steinunn Sigurðardóttir varit på besök i Basel och Zürich. Aris Fioretos och Madame Nielsen har till och med hållit poetikföreläsningar på Literaturhaus i Zürich. Men vi anser att inte bara sam-

tidslitteraturen utan också den äldre skandinaviska litteraturen förtjänar förmedling. Sålunda har jag översatt och utgett Johan Krooks mänresa från 1741 och den estetik som Johan Ludvig Heiberg skriver 1824, direkt efter att han möter Hegel i Berlin. Jag antar att denna uppskattning av lite udda och undangömda verk i den skandinaviska litteraturen också har någonting med den internationella skandinavistikens skeva perspektiv att göra.

Avslutningsvis kan det vara värt att nämna att Jürg Glausers publikation *50 Jahre Skandinavistik in der Schweiz* innehåller en kort presentation av den Schweiziska Skandinavistikens forsknings- och undervisningshistoria. Den finns tillgänglig på nätet: <https://www.e-periodica.ch/digbib/view?pid=bnp-001%3A2019%3A64#4>. Vår egen forskningsverksamhet kan bäst åskådliggöras med hjälp av vår skriftserie *Beiträge zur Nordischen Philologie*. Hela serien – som bland annat innehåller de nämnda arbeten av mig, Petra Bäni, Katharina Hubli och Simone Ochsner Goldschmidt, – finns tillgänglig online: <https://www.e-periodica.ch/digbib/volumes?UID=bnp-001>.